

EDITH PIJPERS-STREEFKERK

docent en coach bij het Marnix Onderwijscentrum en de schoolleidersopleidingen van Penta Nova, e.pijpers@hsmarnix.nl

Vijftien onderwijsprofessionals maken een studiereis naar IJsland. Hier dompelen zij zich onder in het IJslandse onderwijs en ontdekken gaandeweg hoe sterk de kenmerken van het onderwijs samenhangen met de cultuur en geografische kenmerken van IJsland. Dit tweede artikel over de studiereis naar IJsland vertelt hoe mijn medereizigers hun IJslandse ervaringen betekenisgeven en vandaaruit hun schoolleiderschap en onderwijspraktijk verrijken.

IK GA OP REIS EN NEEM MEE TERUG ...

SCHOOLLEIDERS BEZOEKEN IJSLAND

Samen met 14 andere onderwijsprofessionals, voornamelijk schoolleiders, bezoeken we vijf scholen en leren ondertussen het landschap van het eiland kennen. Rondreizend ervaren we hoe nauw het IJslandse onderwijs is verbonden met de cultuur, geschiedenis en geografie van het land. Al luisterend naar de verhalen op de scholen ontdek ik, al dan niet expliciet uitgesproken, twee statements.

Eén: we moeten het doen met wat we hebben. Twee: we moeten het doen met elkaar. Ik beschrijf dit in mijn eerste artikel over de studiereis. In dit tweede artikel zijn de twee stellingen verbonden aan wat ik zie als vijf kenmerken van het IJslandse onderwijs: ruimte, inclusie, brede persoonsontwikkeling, welbevinden en verbinding. Aan het woord komen vier van mijn medereizigers (zie kader): Jeroen Claassen, Marcel Janssen, Sandra

van der Tempel en Hanan El Idrissi. Zij vertellen over hun ervaringen en inzichten. Twee IJslandse schoolleiders, Birna Sigurdardottir en Jona Katrin Hilmarsson, vullen aan en nuanceren.

IK GA OP REIS....

Als we de luchthaven van Reykjavik verlaten, valt op dat het land zo leeg is. Zelfs in deze stedelijke omgeving staan de huizen ver uit elkaar. De leegheid is

WAT NEMEN DE VIER SCHOOLLEIDERS MEE NAAR HUIS?

Wie: Jeroen Claassen, directeur basisschool

Wat: 'Ik ben me meer bewust geworden van het belang van de brede ontwikkeling. Daardoor ben ik met mijn team veel bewuster kennisrijke thema's gaan plannen en gaan we in de komende planperiode aandacht besteden aan betekenisvolle praktijkvakken voor leerlingen die meer praktijkgericht uitstromen.'

Wie: Sandra van der Tempel, reist samen met haar duo-directeur Ella van Essen. Samen vormen zij de duo-directie van een nieuwkomersschool en een asielzoekersschool.

Wat: 'In Nederland maken we onze keuzes vaak met het hoofd. IJsland heeft ons geprikkeld om meer te kijken naar mogelijkheden vanuit het hart.

Indien nodig, willen we daarbij de randen van de regels op zoeken om zo het meest haalbare en beste voor kinderen te kunnen doen. Heel concreet zijn we aan het onderzoeken of wij de schoolperiode op onze nieuwkomersschool kunnen verlengen om zo het maximale uit de leerlingen te halen.'

Wie: Marcel Janssen, directeur basisschool Scharn.

Wat: 'Ik zie nu veel scherper hoe belangrijk integrale verbinding is, zowel op stichtings- als schoolniveau. In deze complexe tijd zijn school, ouders/verzorgers en omgeving (o.a. de gemeente) van elkaar afhankelijk en hebben een gezamenlijk maatschappelijk belang. Mijn school en stichting kunnen hierin een verbindende factor zijn. Daar wil ik mij voor inzetten.'

Wie: Hanan El Idrissi, staffunctionaris bij Stichting Samenwerkende Basisscholen Alkemade (SSBA). SSBA en kinderopvangorganisatie Kindkracht werken samen aan de realisatie van drie kindcentra met een vernieuwend onderwijsconcept in de gemeente Kaag en Brasem. Hanan reist met zes collega's met een sleutelrol in dit proces.

Wat: 'IJsland heeft onze focus aangescherpt en ook concrete handreikingen gegeven. We komen niet terug met een volledig nieuw onderwijsconcept, maar met een hernieuwde kijk op hoe we ons onderwijs effectiever en creatiever kunnen organiseren. Persoonlijk ben ik geraakt door het onderwijsmotto: 'Be brave'. Het herinnert me eraan om positief te blijven, tijdens veranderingen of wanneer het tegenzit.'

Keukenlokaal op Stapaskóli

misschien wel het opvallendste verschil tussen het meest dichtbevolkte land van Europa waaruit we zojuist zijn vertrokken en het meest dunbevolkte land waarin we de komende tijd zullen rondreizen.

Hanan beschrijft: 'Bij aankomst overviel me de leegheid en de grauwhed van het landschap. Ik dacht: hier zou ik niet kunnen wonen. En later bij het bezoeken van de grootse natuurverschijnselen, zoals de gletsjers voelde ik me klein. Het maakte me bewust van mijn sterfelijkheid; de tijdelijke aard van de mens. Hier heb je elkaar als gemeenschap nodig. Je bent van elkaar afhankelijk. In dit land is minder

gaat om de natuurverschijnselen en de geografische ruimte van het eiland. De ruimte in en om de scholen in onderwijstijd en -programma's.' Sandra: 'De scholen hebben ruimte om eigen keuzes te maken. Er zijn nauwelijks gestandaardiseerde toetsen. Het team bepaalt wat goed is voor de kinderen. Op verschillende niveaus lijkt er een vertrouwen te zijn dat het goed komt. De overheid geeft vertrouwen aan de schoolteams. De schoolteams vertrouwen op de ontwikkelkracht van leerlingen.'

De eerste school die we bezoeken is Stapaskóli. In het nieuwe gebouw is de

Kenmerk 2: inclusie

Het IJslandse onderwijssysteem staat bekend om zijn toegankelijkheid. Geslacht, woonplaats, godsdienst, handicap, sociaal- of etnische afkomst vormen geen beletsel voor het volgen van onderwijs. Dit fundamentele principe is in de grondwet vastgelegd. Recht en noodzaak zijn hier onlosmakelijk verbonden. Doordat het land extreem dunbevolkt is, moeten de meeste kinderen vele kilometers reizen voordat ze bij hun vaak kleine dorpsschool zijn. Scholen voor speciale onderwijszorg zijn voornamelijk in de omgeving van Reykjavik te vinden.

JE MOET JEZELF KUNNEN REDDEN ÉN JE HEBT ELKAAR NODIG

controle. Dat heeft impact op zowel de mens als het onderwijs. Ik zag op de scholen het streven naar geluk en plezier bij kinderen. Ik zag de hardheid van het landschap en de zachtheid, de warmte en knusheid in de scholen.'

Kenmerk 1: ruimte

Als ik m'n medereizigers vraag wat hen vooral heeft getroffen, zeggen ze zonder uitzondering: 'de ruimte'. De ruimte die het land zo kenmerkt, komt op verschillende manieren tot uiting. Jeroen: 'Het

ruimte indrukwekkend. De school beschikt over goed uitgeruste keuken-, techniek-, handvaardigheid- en muzieklokalen. Stapaskóli staat in de nabije omgeving van Reykjavik. Later ontdekken we de verschillen met de minder moderne gebouwen in de dunbevolkte gebieden. Sandra: 'Op de andere vier scholen hebben we het idee dat we een enorme stap terug doen in de tijd. De inrichting en aankleding doen denken aan vervlogen tijden. Maar wat een ruimte!'

Inclusie is niet alleen vanzelfsprekend maar ook een grondrecht. Het is sterk verbonden met de IJslandse cultuur en geschiedenis. Als vroeger de mannen op zee waren om te vissen, hielden de vrouwen en kinderen de samenleving draaiende onder vaak barre geografische en klimatologische omstandigheden. Om als individu en als groep te overleven, was iedereen nodig. Hoewel niemand aan het grondrecht lijkt te twijfelen, horen we ook dat het fysiek en mentaal zwaar is om met leerlingen met ernstige of meervoudige beperkingen om te gaan. Regelmatig voelt men zich handelingsverlegen. Birna Sigurdardottir, directeur van basisschool Hvolskóli: 'Ons uitgangspunt is gelijkwaardigheid, ieder kind telt mee. ▶

Kinderen met alle soorten speciale onderwijsbehoeften zitten op deze school. Kinderen met mentale stoornissen vormen onze grootste uitdaging. We werken samen met *Special Needs Workers*. Maar je hebt specialisten nodig en buiten Reykjavik is het moeilijk de juiste mensen te

van de leerlingenpopulatie tweetalig. De leerlingen komen uit 16 verschillende landen. Sandra is enorm enthousiast over de aanpak van meertaligheid op IJsland: 'We hebben zoveel leuke foto's gemaakt om onze collega's te inspireren. Anderstalige kinderen zijn zo welkom.

eiland, kwetsbaar. Je moet jezelf kunnen redden én je hebt elkaar nodig. Zelfredzaamheid, zelfontwikkeling, welbevinden en verbinding vormen het fundament onder de keuzes ten aanzien van het onderwijsaanbod. Het verbindende karakter bij Theater en Muziek staat voorop. De vakken Koken, Techniek en 'Kleine economie' bevorderen de zelfstandigheid. Marcel: 'De brede persoonsontwikkeling is ook belangrijk omdat kinderen in de dun bevolkte gebieden al vroeg zelfstandig en zelfverantwoordelijk moeten zijn. Vaak is er geen school voor voortgezet onderwijs in de omgeving. Na de Grúnskóla verblijven de leerlingen door de week en soms ook tijdens het weekeinde in gastgezinnen vanwege de grote afstanden.'

TUSSEN DE SCHOLEN ONDERLING IS ER WEINIG VERBINDING

vinden. We doen ons best, meer kunnen we niet doen.' Toch twijfelt de directeur niet. Ze zegt: 'Dit is waar we voor kiezen. Het is geen mening. Het gaat om een mensenrecht!'

De verregaande inclusie is voor Nederlandse onderwijsprofessionals een belangrijke reden om IJsland te bezoeken. Hanan: 'We hebben geselecteerd op landen waar we inclusie in de praktijk konden zien. We kozen bewust voor IJsland. Daar hoopten we naast inclusie een breed en samenhangend onderwijsaanbod te zien.' Sandra van der Tempel en Ella van Essen vormen samen de duo-directie van een nieuwkomers- én een asielzoekersschool. Voor hen is de combinatie van inclusie en onderwijs aan nieuwkomers/meertaligheid interessant. Ze zien dat op IJsland nieuwkomers niet eerst apart worden opgevangen. Op basisschool Hvolsskóli is 28%

Er is echte aandacht voor hun taal en het land waar ze vandaan komen. Op Flúðaskóli is een meertalendag en alle vlaggen van de verschillende landen wapperen. Op iedere school was daar wel iets van zichtbaar, prachtig.'

Kenmerk 3: brede persoonsontwikkeling

Door de keuzevrijheid en het wegvallen van toetsdruk kunnen de behoeften van de leerlingen meer centraal staan. Brede persoonsontwikkeling is een vanzelfsprekendheid. Leerlingen worden gezien. Hun talenten worden aangeboord en worden gevoed. Op de websites van één van de scholen lezen we: 'Keuze is wat bij je past en wat je blij maakt'. Ook de nadruk op de brede persoonsontwikkeling is te verklaren vanuit de cultuur en geschiedenis. Van oudsher zijn de IJslanders, als relatief kleine gemeenschap op een woest en ledig

Wat we zagen op IJsland doet denken aan het concept van onderwijswetenschapper Gert Biesta. Het boek 'Wereldgericht onderwijzen', Biesta in de praktijk' beschrijft zijn zorgen, de pedagogische drieslag en zijn pedagogische intenties (Eidhof, Janssens & Ris, 2021). Biesta waarschuwt tegen de instrumentalisering van onderwijs, waarbij onderwijs wordt gezien als een middel om economische doelen te bereiken. Hij pleit voor een bredere visie op onderwijs die de menselijke en maatschappelijke dimensies respecteert. Het uiteindelijk doel van onderwijs is volgens Biesta het voorbereiden van leerlingen om actieve en betrokken burgers te worden in een democratische samenleving. Biesta benadrukt dat er een evenwicht moet zijn tussen drie dimensies: (het ontwikkelen van) kwalificatie, socialisatie en subjectivering. Alleen dan kunnen leerlingen hun unieke potentieel ontwikkelen. Het onderwijs moet balanceren tussen de verantwoordelijkheid van en vrijheid in het onderwijs. Leraren moeten verantwoordelijkheid nemen voor het begeleiden van studenten en studenten moeten de ruimte krijgen om autonome en verantwoordelijke beslissingen te leren nemen. Dit is het IJslandse onderwijsaanbod ten voeten uit.

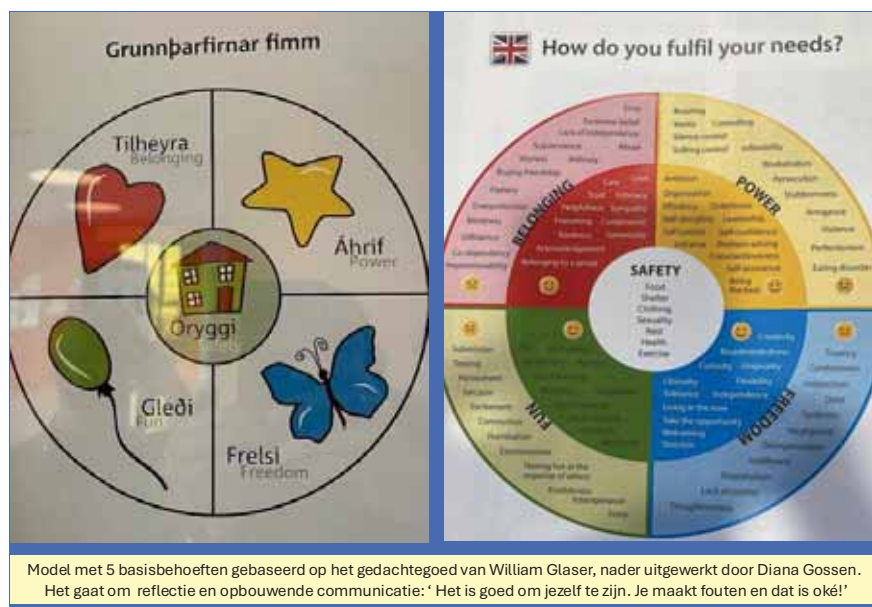
Kenmerk 4: welbevinden

Tijdens het derde schoolbezoek vraagt Sandra zich af of het bevorderen van welbevinden typisch IJslands is. Sandra:

Technieklokaal op Stapaskóli

'Je kunt er als het ware niet om heen. De keuzes binnen het onderwijs zijn er op gericht. Het cognitieve staat veel minder centraal. Het gaat om goede mensen zijn en worden.' Birna Sigurdardóttir, directeur van Hvolsskóli: 'Op deze school zijn drie kwaliteiten belangrijk: een goed mens zijn, goede waarden hebben en open minded zijn.'

We moeten het met elkaar doen, en dus staan zelfrespect én respect voor elkaar hoog in het vaandel in het IJslandse onderwijs. Het welbevinden van de individuele leerling en de sociale cohesie versterken elkaar.

Op een aantal scholen komen we een model met vijf basisbehoeften tegen. Het is terug te voeren op de Keuzetheorie van William Glasser, nader uitgewerkt door Diana Gossen. Onderwijs heeft tot taak jonge mensen te helpen om de basisbehoeften bij zichzelf en anderen herkennen, om zich steeds meer

bewust te zijn van de normen die zij voor eigen gedrag hanteren en van hetgeen zij van anderen verwachten (Gossen, 1996).

Kenmerk 5: verbinding

Volgens onderzoeker Brené Brown (2018) is verbinding onlosmakelijk verbonden met de moed om kwetsbaar te durven zijn en het streven naar eerlijke communicatie. Het kenbaar maken van eigen grenzen en het respecteren van andermans grenzen is volgens Brown een voorwaarde om tot verbinding te komen.

Ook nu nog is verbinding en samen optrekken op het dunbevolkte IJsland noodzakelijk en de IJslanders lijken van hun kwetsbaarheid hun kracht te maken. De school maakt sterk onderdeel uit van de gemeenschap. Kinderen gaan naar de school waar vaak ook hun ouders leerling waren. Veel leerkrachten waren vroeger leerling op dezelfde school. Op de scholen wordt naast het vaste team les gegeven door mensen uit de gemeenschap die daarnaast vaak nog een andere baan hebben. Dit laatste biedt ook kansen voor een breed en gevarieerd onderwijsaanbod.

We bezoeken Menntaskólinn, een school voor voortgezet onderwijs. Directeur Jóna Katrín Hilmarisdóttir vertelt: 'De school is een gemeenschap op zichzelf: we moeten het met elkaar doen.' Dit is vooral noodzakelijk omdat de school een

kostschool is. Vanwege de grote afstanden verblijven de leerlingen deels op school en deels in gastgezinnen in de buurt van de school.

Op de IJslandse scholen is er sprake van verbinding en gemeenschapszin. Tussen de scholen onderling is er echter weinig verbinding. Waar het voor de meeste Nederlandse schoolleiders vanzelfsprekend is dat zij zich verbonden weten in een stichting of ander samenwerkingsverband, is dit in IJsland niet het geval. Lokale overheden zijn verantwoordelijk voor het basisonderwijs (de Grundskóla). De bekostiging gebeurt op basis van plannen die de scholen voorleggen. De schoolleiders, zeker van scholen in de afgelegen gebieden, hebben een relatief eenzame positie als ze moeten onderhandelen voor de ingrijpende keuzes op het gebied van faciliteiten, onderwijsinhoud en leerlingenzorg. Jeroen: 'Ik zie nu hoe belangrijk het is om als leidinggevende een netwerk te hebben om mee te sparren, te delen en te leren. Ik ben blij dat ik in een bestuur werk met meerdere collega-directeuren en een stafbureau.'

... EN NEEM MEE TERUG

Een reis naar IJsland inspireert. Inclusie is vergaand vormgegeven. De drieslag van Biesta is er mooi, puur te zien. Daar was geen onderwijsveranderingsoperatie voor nodig. In tegendeel. Juist de cultuur van IJsland maakt dat inclusie, brede persoonsontwikkeling, welbevinden, verbinding en zelfverantwoordelijkheid de basis van het onderwijs vormen. Tegelijkertijd signaleert Jeroen dat veel van de keuzes specifiek zijn voor IJsland: 'Deze keuzes kun je niet zomaar kopiëren naar onze eigen context. Er zijn zoveel omstandigheden, juist ook door de weidsheid en ruimte, die maken dat wat we zagen op IJsland niet automatisch ook bij ons georganiseerd kan worden.'

'Leren over (eigen) grenzen heen', biedt unieke leerkansen. Wie verwacht met kant-en-klare oplossingen thuis te komen, doet het land en zichzelf tekort, maar wie zich openstelt voor ervaringen kan met nieuwe inzichten en nieuwe wijsheid aan de slag in de eigen Nederlandse onderwijspraktijk. BSM

BRONNEN

- Brown, B. (2018). *Verlangen naar verbinding. Er bij horen en de moed om alleen te staan*. Lev.
- Eidhof, B., Janssens, M., & Ris, J. (2021). *Wereldgericht onderwijzen. Biesta in de praktijk*. NIVOZ.
- Gossen D.C. (1996). *Restitution: Restructuring School Disciplin*. New View Pubns.